

Janez Juhant, Mateja Pevec Rozman (ur.)

EVROPSKA UNIJA IN VREDNOTE

Teološka fakulteta
Univerze v Ljubljani
Ljubljana 2017

Bojan Žalec

EVROPSKO DRŽAVLJANSTVO IN VRLINE

Uvod

Prvi komentar zahteva že sam naslov tega prispevka. Evropsko državljanstvo v strogem smislu seveda ne obstaja, vendar pa kljub temu lahko govorimo o državljanskih vrlinah¹ prebivalcev, »državljanov« Evropske unije (EU), ki so potrebne za uspešno delovanje in razvoj EU, vse od zagotavljanja demokratičnosti v njej do uspešnega procesa evropske integracije. Rdeča nit pričujočega prispevka je dokazovanje teze, da je solidarni personalizem (od tu naprej SP) prava pot evropskega razvoja in da je kršenje SP v obliki takšnega ali drugačnega instrumentalizma za Evropo oz. EU izredno škodljivo in v določenih okoliščinah lahko celo usodno, saj lahko povzroča krize njene legitimnosti in posledično celo razpad. Vrlinska etika je sestavni del SP, zato poudarek na vrlinah naravno izhaja iz našega izhodišča. Pričujoči članek je filozofsko besedilo. Njegov glavni poudarek je na pomenu SP in pogubnosti instrumentalizma, ter pojmi, ki jih sklopa SP in instrumentalizem vključujeta, na vprašanjih o pogojih in dejavnikih razvoja ter »usode« Evrope in EU, kar vključuje seveda tudi obravnavo nevarnosti zanj. To vprašanje je izredno kompleksno. V tako kratkem besedilu seveda mnogih pomembnih stvari ne moremo izrecno obravnavati. Zato obravnava zahteva od bralca kar nekaj lastne dejavnosti ter razmišljanja, povezovanja in dopolnjevanja povedanega. Vendar pa menimo, da je osnovna poanta in argumentacija dovolj jasna. Članek je po eni strani analitičen, saj podaja analizo osrednjih pojmov, po drugi strani pa izrazito sintetičen, saj preči različna področja filozofije in ostalih ved in časovna obdobja. Menimo, da je tak celosten in sintetičen pristop v filozofiji, še posebno v antropologiji in etiki, vsekakor dovoljen in včasih celo nujen. Prepričani smo, da tudi za naš čas veljajo besede Ernsta Cassirerja (1970, 22), da razpolagamo z ogromno količino podatkov in dejstev, primanjkuje pa nam sintetičnega pogleda. Menimo, da je edino tak sintetičen pogled, s katerim lahko človek tako rekoč na en mah, »v trenutku«, »zre« oz. miselno zajame »celoto« sveta, njegov temelj in jedro,² tisto, kar je osnova presojanja in ravnanja resnično preudarnega človeka.³ V tem je neprecenljiv pomen

¹ V pričujočem prispevku izraza »krepost« in »vrlina« uporabljamo kot sinonima.

² Tako je slovenski filozof France Veber (1890-1975) opredelil bistvo svetovnega nazora (Veber 1938).

³ Preudarnost (lat. *prudencia*, včasih prevajamo tudi kot razumnost ali pametnost) je po Tomažu Akvinskem temelj vseh drugih moralnih kreposti, kar pomeni, da ne moremo imeti nobene druge moralne kreposti, če nismo preudarni (Pieper 2000; Žalec 2010a, 172ff).

tovrstnega »bistvogledja«⁴ ali, če hočete, oblikovanosti svetovnega in življenjskega nazora. Samo tak človek, ki se je uspel dokopati do resnično pristno občutenega svetovnega in življenjskega nazora, je zares močna in trdna osebnost. Če nam česa danes v Evropi in Sloveniji primanjkuje, so to resnično močne osebnosti. To se kaže tudi v perečem pomanjkanju pravih voditeljev in avtoritet. Zahvaljujemo se vsem slušateljem modula 'Jean Monnet', na katerem smo v obliki predavanja predstavili pričujoče besedilo, za njihove odzive, komentarje, vprašanja itd., v katerih ni bilo ne duha ne sluha o grozljivi bolezni, ki jo lahko imenujemo, sledeč Tomášu Halíku (2010), kultura ravnodušnosti. Razprava in pogovor z njimi in med njimi sta nas obogatila, pa tudi potrdila v oceni o pomembnosti in zanimivosti tovrstne obravnave projektne teme.

Solidarni personalizem⁵

Temeljna podlaga vsega našega razmišljanja je SP. Osrednji pojem SP je oseba. Oseba je presežna v metafizičnem (stvarjenje osebe presega človeške zmožnosti), spoznavnem (oseba, niti lastna, nam ni nikoli popolnoma znana in pregledna, prosojna) in v etičnem smislu. Slednje pomeni, da oseba ne sme nikoli biti zgolj sredstvo, ampak vedno v prvi vrsti cilj. Glavna vrednota SP je razcvet vsake konkretne osebe. Za dobrobit osebe so potrebni ustrezni odnosi, katerih bistvena prvina je solidarnost. SP je izredno pozoren do posebnosti vsake osebe, vključno z njeno identiteto in zgodovino. Menimo, da je osnova razvijanje dobre družbe oblikovanje čim večjega števila solidarnih personalistov in poglobljanje ter širitev znanja, tako teoretskega (*znanja da*) kot praktičnega (*znanja kako*) – kako to doseči. Naša temeljna etična naloga, tudi s političnega in državljskega vidika, ima teoretično in praktično plat. Teoretična je poglobljanje znanja o naravi, pogojih ter dejavnikih personalizma. Praktična naloga pa je ustvarjanje pogojev za razraščanje personalizma, povečevanje njegovih pozitivnih dejavnikov in zmanjševanje negativnih. Naslednji ključen moment SP je dialoški univerzalizem. Kljub pomembnim razlikam med človeškimi položaji so med njimi tudi bistvene skupne značilnosti,⁶ zato je možno priti do splošnega, univerzalnega, dialoga in razumnega dogovora o temeljnih rečeh. Dogovor moramo dosežati in uveljavljati po poti dialoga in ne na silo. V vsakem primeru

⁴ To je pojem iz filozofije utemeljitelja fenomenologije Edmunda Husserla (1859-1938). Prim. Husserl 1997.

⁵ Za podrobnejšo pojasnitev SP in njegovih nasprotij, nihilizma in instrumentalizma, gl. Žalec 2010a, 29-32 in isti 2010c.

⁶ V tem pogledu je pomemben tako imenovani zmožnostni pristop (ang. *capabilities approach*), ki sta ga razvila nobelovec za ekonomijo indijskega rodu Amartya Sen in ameriška filozofinja Martha Nussbaum. (Žalec 2008a in 2008b) Ugledni ameriški katoliški teolog David Hollenbach (2003, 152-153, op. 24) je za zmožnostni pristop dejal, da gre pri njem pravzaprav za (filozofsko) razdelavo idej Drugega vaticanskega koncila.

je treba sprejemati odločitve in reševati probleme ter nesoglasja po dialoški poti, če se le da.⁷

(Krščanska) demokracija

Demokracija v sodobnem zahodnem smislu ima tri bistvene elemente: 1. vladajoča elita, oblast, ustreza volji večine ljudstva; 2. pregleden, razumljiv in predvidljiv pravni sistem; 3. spoštovanje človekovih pravic (Kořakowski 2004, 257-258). Spoštovanje vseh teh elementov odlikuje tudi krščanskega demokrata. Vendar pa je ob tem potrebno dodati še, da je za krščanskega demokrata ob navedenem bistveno tudi spoštovanje petih načel, ki so osrednji principi družbenega nauka KC,⁸ in prizadevanje za njihovo konkretno uresničevanje. Ta načela so: 1. Personalistično načelo, ki vključuje spoštovanje človekovega dostojanstva. To je glavno načelo, po »domače« mu lahko rečemo načelo človečnosti; 2. načelo skupnega dobrega; 3. načelo solidarnosti; 4. načelo subsidiarnosti; 5. načelo družbene pravičnosti. Glavni je personalizem, ostala načela so fasete na dragulju personalizma, najpomembnejše oblike njegovega uresničevanja in njegovi glavni braniki. Subsidiarnost je ključni pokazatelj, lakmusov papir resnične demokratičnosti. Demokratična naravnost vključuje prizadevanje za družbeno pravičnost, kajti družbena nepravičnost zahteva teptanje vesti, osebe, ki ravnajo po svoji vesti, pa so temelj dejanske svobodne demokracije.

Teorija državljanstva in državljske kreposti ter kompetence

Teorija državljanstva je panoga politične filozofije, ki se ukvarja s krepostmi in praksami državljanov, ki so potrebne, za delovanje svobodne demokracije.⁹ Posebno se je razcvetela v 90-ih letih 20. st., tako zaradi razvoja v teoriji kot tudi zaradi določenih družbeno-zgodovinskih dogodkov, npr. propada komunističnih držav in težav z dejansko vzpostavitvijo demokracije v teh državah, četudi je bila formalno uvedena. Pojma vrline in kompetence¹⁰ sta si zelo podobna oz.

⁷ Strahovnik (2014) je podal posrečeno predstavitev raznih vrst univerzalizma (95-97) ter zanimivo analizo dialoškega univerzalizma (97-99) in odnosa med le-tem in moralnim dialogom (99-101).

⁸ Gl. *Kompendij družbenega nauka Cerkve*.

⁹ Podrobneje o teoriji državljanstva in državljskih krepostih gl. v Kymlicka 2005, 7. pog.; Galston 2008; MacIntyre 2006; Novak 2006; Žalec 2010a, 187ff; 2008c; 2015, 75ff. Zadnja publikacija predstavlja aplikacijo teorije državljanstva na slovenski primer. Ugotavljamo zgodovinske razloge za dejstvo, da so kreposti dialoškosti, civilnosti in zmožnosti ugovarjanja centrom moči v Sloveniji (pre)slabo razvite. S podobno temo, ovirami za dialog v pokomunističnih družbah se ukvarja Juhant 2014. Juhant ugotavlja, da je Slovenija »tipičen primer političnega, socialnega in kulturnega nereda pokomunistične družbe« (18) in da smo pred težkim izzivom izgradnje dialoške skupnosti. Potrebna osnova za to je uresničevanje sprave, ki pa že sama predpostavlja dialog (29).

¹⁰ Podrobneje o krepostih na splošno gl. v Aristotel 2002; Pieper 2000a; 2000b; 2002; Comte-Sponville 2002; MacIntyre 2000; MacIntyre 2006; McCabe 2008; Žalec 2005; Žalec 2010a, 157ff.

sorodna. Primeri vrlin so marljivost, skromnost, resnicoljubnost, ponižnost, blagost, prijaznost itd. Njihova nasprotja imenujemo hibe, včasih tudi šibkosti. Vrline so pridobljene in relativno trajne zmožnosti človeka, ki sistematično prispevajo k njegovi dobrobiti. V tradiciji in sodobni teoriji poznamo več delitev oz. klasifikacij vrlin. Zelo slavna je tista iz Aristotelovega dela *Nikomahova etika*, kjer Aristotel poda njihovo kompleksno razdelitev in obravnavo. Temeljna delitev je na razumske in etične. Po Aristotelu je vrlina sredina med dvema skrajnostma oz. odklonoma, npr. pogum je sredina med brezglavostjo na eni strani in strahopetnostjo na drugi. V zahodnem krščanskem izročilu so osrednjega pomena t. i. kardinalne vrline, preudarnost (pametnost, razumnost, lat. *prudencia*), pravičnost, srčnost in zmernost, ter božje vrline vera, upanje in ljubezen. Kompetence so posebne osebnostne strukture, ki človeku omogočajo doseganje določenih ciljev. Njihovi momenti so spoznavne, voljnostne, čustvene, pa tudi spretnostne oz. veščinske narave. Prav tako so za njih bistvene določene akcijske težnje. Tako kot v primeru vrlin tudi v primeru kompetenc obstajajo različne vrste, delitve in klasifikacije (govori se o npr. ključnih kompetencah, prečnih (transverzalnih) kompetencah, metakompetencah ...). S kompetencami kot takimi seveda ni nič narobe in jih vsekakor potrebujemo. Vendar pa je osredotočenost na kompetence kot moralno nevtralne spretnosti in tehnike v sodobni družbi in pomembnem delu humanistike ter družboslovja nadomestila usmerjenost na vrline, to pa predstavlja resen problem. Zgovorne so besede Harryja Rednerja:

»Celo otroke danes učimo družbenih veščin in ne moralnih vrlin. Ne iščemo kakovosti, kot so iskrenost, odprtost, prijaznost, velikodušnost, simpatija, čustvena toplina, celo tovarštva ne. Namesto njih vcepljamo medosebne tehnike upravljanja in prilagajanja. Vsa etična razsežnost osebnega življenja se je izgubila. Vzajemno zaupanje, spoštovanje, zvestoba, obzirnost niso uporabne; še več, so šibkosti, ki jih drugi lahko izkoristijo in so nezaželene. Če jih kdo še ima, škodijo njegovi uspešnosti. Vse vezi, ki preveč zbližujejo, morajo biti zrahljane, saj takšna vezanost človeka ovira, da bi prosto sledil svojim interesom, kot se mu zdi primerno. Biti 'hladen', distanciran, in neodvisen je zadržanje, ki ga najstniki povzdigujejo in tudi odrasli niso tem držam nenaklonjeni, saj jih redko poskušajo pred njimi posvariti« (Redner 2004, 156).

Posebna vrsta vrlin so državljanske vrline. To so kreposti, ki so potrebne za dobro delovanje države, demokracije oz. politične skupnosti. Precej pogosta in uveljavljena je naslednja klasifikacija državljanskih kreposti: 1. splošne kreposti, npr. pogum, spoštovanje zakona, lojalnost; 2. družbene kreposti, npr. neodvisnost in odprtost duha; 3. ekonomske kreposti, denimo delovna etika, sposobnost, da odložimo samonagraditev, prilagodljivost, podjetniški duh, ustvarjalnost

Glede kompetenc (vključno z državljanskimi kompetencami in voditeljskimi kompetencami) gl. Ryhen & Salganik (ur.), 2001.

(inventivnost), varčnost; 4. politične kreposti, kot so sposobnost pripoznavanja in spoštovanja pravic drugih, naravnost, da vzamemo le toliko, kolikor lahko plačamo, sposobnost presoje rezultatov dela zaposlenih v javnih službah, pripravljenost na udeležbo v javnih razpravah ... Izredno pomembne so tri državljanske kreposti: 1. civilnost, ki jo lahko imenujemo tudi državljanska »spodobnost«; 2. zmožnost ugovarjanja centrom moči; 3. krepost javne umnosti, katere bistveni element je dialoškost. Državljanško kompetentnost lahko obravnavamo s petih vidikov: 1. faktično znanje; 2. spretnosti v uporabi znanja, ki je povezano z državljanstvom (ang. *civic-related knowledge*); 3. razumevanje pojmov, kot so demokracija, državljanstvo, domena vlade oz. oblasti; 4. odnos do ustanov in problemov; 5. državljanske akcije, dejavnost, prakse in dispozicije za dejavnost.

Dobri vodje so bistvenega pomena za uspešnost Evrope oz. EU, žal pa z marsikaterega vidika vse bolj občutimo njihovo pomanjkanje. Zato poskusimo osvetliti značilnosti dobrega vodenja v sedanjem času. Najprej velja opozoriti na razliko med pojmi *šef*, *manager* in *vodja*. To niso istovetni pojmi. Biti šef ali manager še ne pomeni biti dejanski vodja. Vodenje je tesno povezano z vrednotami. Vodenje ni ceremonialna funkcija, ampak položaj, na katerem je potrebno ustrezati merilom, ki jih zahtevaš od drugih, biti za zgled in trdo delati. Dober vodja je rezultat stalnega dela in učenja, kar kaže na pomen vseživljenjskega učenja. V sodobnem svetu so za dobrega vodjo pomembne ne samo medosebne, ampak tudi medkulturne kompetence. Pravi sodobni vodja misli organizacijo v metafori organizma oz. mreže, ki temelji na znanju, slabi pa v metafori stroja (Marga 2008).

Neinstrumentalistične značilnosti evropske kulture

Nasprotje SP sta nihilizem in instrumentalizem. Nihilizem je bolj temeljen, saj instrumentalizem izvira iz njega. V obzorju nihilista so vse stvari in bitja vrednotno izravnani. Ker pa je tako stanje pravzaprav nevzdržno, se nihilizem prej ali slej preobrazi v določeno obliko instrumentalizma. Za instrumentalista konkretne osebe in njihov razcvet ter dobro niso več cilj, ampak so osebe le sredstvo za doseganje nekega drugega cilja. Skrajna primera instrumentalizma sta nacizem ter stalinizem, v katerih je bilo v imenu prevlade arijske rase oz. dosege komunizma pobitih na desetine milijonov ljudi. Danes prevladujoča oblika instrumentalizma je ekonomizem, za katerega so konkretni ljudje le sredstvo za doseganje dobička. SP ne zametuje pomena uspešnega gospodarstva, prav nasprotno, vendar pa poudarja, da je uspešno gospodarstvo vendarle samo sredstvo in ne sme postati vrhovna vrednota. Poleg tega pa je vse več evidence v prid stališču, da je ravno personalistična usmerjenost in urejenost potrebna za gospodarsko uspešnost sodobnega podjetja (Primik 2016).

V evropski kulturi lahko zasledimo vrsto neinstrumentalističnih oz. celo protiinstrumentalističnih značilnosti: 1. Zahodna religiozna duhovnost je deontološka in božjebakonska (Brague 2009).

2. Kot dokazuje Weiler (2005, 23ff), je krščanska kultura prisotna povsod v Evropi. Lahko bi trdili, da je krščanstvo edini skupni imenovalec vse Evrope. Poleg tega Weiler upravičeno ugotavlja, da »evropsko moralno naravnost pogojuje krščanska dediščina, v zadnjem času pa tudi boj proti njej« (N. d., 24). Najvišja norma krščanstva je ljubezen. Ljubezen je kot taka izrazito neinstrumentalistično zadržanje. Neinstrumentalističnost krščanstva zelo jasno razodeva Jezusova zapoved, da moramo ljubiti svoje sovražnike. 3. Za evropsko kulturo je značilna eks-centričnost, sposobnost postaviti se v položaj drugega, in občutek »manjvrednosti« pred nekim drugim virom duhovnosti in žlahtnosti, iz katerega se lahko napajamo, vendar ga nikoli ne moremo doseči, kaj šele preseči (Brague 2003). Eks-centrična zadržanost do neke kulture preprečuje, da bi jo jemali zgolj kot sredstvo, ampak ima ta kultura presežno vrednost, ki je neprecenljiva. Brague navaja primer odnosa do izvornikov Aristotelovih tekstov, ki jih Evropejci niso prevedli in potem zavrgli, ampak so jih shranili, saj so izvornikom pripisovali presežnost, ki je noben prevod ne more izčrpati.

4. Aristotel, temeljni evropski mislec, je menil, da je prva in najpomembnejša znanost metafizika, zato ker je svobodna in ne služi ničemur. Zato ne presežeča ugotovitev Josėja Ortege y Gasset (1985), da je bila edino evropska znanost neinstrumentalistična, kar je omogočilo njen neomejen razvoj. Evropska znanost je podlaga razvoja zahodne tehnike in tehnologije, ki je služila tudi evropskim instrumentalističnim in imperialističnim podjetjem. Toda evropski instrumentalizem in imperializem temelji na neinstrumentalistični dejavnosti.¹¹

5. Neinstrumentalističen je pogled na kaznovanje, katerega zagovor je Platon položil v usta Sokrata in ki sta ga zagovarjala tudi Dostojevski in Berdjajev. V Platonovem dialogu *Gorgija* Sokrat pravi, da sta dve največji nesreči, ki lahko zadeneta človeka: 1. da dela krivico, ne, da jo trpi; 2. da za storjeno zlo ni kaznovan. Podobno sta bila več kot dva tisoč let kasneje prepričana tudi Dostojevski in Nikolaj Berdjajev (Berdjajev 2011): človek, ki ni kaznovan za slaba dejanja, je razčlovečen oz. ni obravnavan kot oseba, ki ima lastno svobodno voljo, ampak zgolj kot nekakšen proizvod nečesa drugega, npr. družbenih razmer. Tako razčlovečenja pa vodi v nespoštovanje posameznika, ki zato lahko po eni strani ne prejme zaslužene kazni, po drugi strani pa se ga lahko tudi nezasluženo maltretira ali celo pokonča, npr. v imenu revolucije, prevlade arijske rase, dobička, koristi družbe ... Pomen kaznovanja in pravičnosti se ne da zvesti na kakšne merljive učinke. Tako osebo, ki je ne kaznujemo za njena slaba dejanja, kot osebo, ki trpi po nedolžnosti, tako razosebimo, ju kot osebi ne spoštujemo, ampak zgolj

¹¹ Če ima Ortega y Gasset prav, je tudi izvor države neinstrumentalističen. Država je izšla iz igre mladih ljudi (Ortega y Gasset, 2010).

uporabljamo kot sredstvo za doseganje nečesa drugega, na primer zelenega družbenega reda. To pa je v temeljnem nasprotju s SP. Pravično kaznovanje se nikakor ne izključuje usmiljenja in odpuščanja, nasprotno pa instrumentalistična odsotnost pravičnega kaznovanja temelji na »duhovnosti«, v luči katere usmiljenje in odpuščanje izgubita vsak pomen. Pogosto izhaja ta miselnost iz zadržanja, ki hoče na »inženirski« način upravljati z družbo in ljudmi in je tudi kaznovanje zgolj eno od kolesc v tem mehanizmu.

Oblike instrumentalizma (komunistična gibanja in režimi, nacizem, ekonomizem, utilitarizem) so že naredile grozljivo škodo Evropi in jo še sedaj ogrožajo v njenem temelju. Seveda instrumentalizem uničujoče deluje tudi drugje. Vendar pa nas v tem članku zanimajo predvsem načela in vrednote, ki jih ogroža instrumentalizem, in odpoved katerim za Evropo lahko dolgoročno pomeni njen konec. Te so: 1. Bit kot dobro, ki je nad ugodjem. Remi Brague (2008) ugotavlja, da smo prva civilizacija, ki je dala prednost ugodju pred bitjo. To ima usodne posledice za rodnost v Evropi. 2. Instrumentalistični um zametuje resnično mišljenje, ki ni zgolj računanje in slepo gibanje v naprej zadanih okvirih, ampak tudi preiščevanje o tem okviru samem, premislek o samem sebi in temeljih svojega razmišljanja in ravnanja. Zaradi tega manjka instrumentalizem ogroža svobodo posameznika, kajti, kot je ugotavljala evropska misel od Platona, preko Hegla do Hannah Arendt, samo misleči človek je lahko svoboden. 3. Uveljavljanje napačnega razumevanja večkulturnosti, ki jo imenujemo izravnavajoča večkulturnost.¹² Taka večkulturnost je oblika instrumentalizma in je v svojem temelju nihilistična, saj izravnava vseh kultur ali »sprejemanje« vseh pomeni, da v resnici ne cenimo nobene.¹³ 4. Utilitarizem je pozitiven dejavnik kršenja človekovih pravic. O tem med drugim pričajo personalistično nesprejemljivi utilitaristični zagovori evtanazije ter posmehljiva kritika naravnih pravic in pravic, ki niso podvržene nobenim predpisom, ki jo je podal Jeremy Bentham, utemeljitelj utilitarizma.¹⁴ 5. Instrumentalizem razkraja vladavino prava (Žalec 2012č), in sicer zato, ker je instrumentalizem temeljni negativni dejavnik dialoga, dejanska vladavina prava pa predpostavlja določeno družbeno soglasje, ki ga v sodobnih vrednotno heterogenih družbah lahko dosežemo samo z dialogom (Žalec 2014). 5. Instrumentalizem je negativen dejavnik v vzgoji in izobraževanju (Žalec 2012c). Dobra vzgoja in izobraževanje sta lahko samo taka, ki imata tudi dialoško in empatično prvino. Poleg tega instrumentalizem onemogoča razvitje določenih vrednotnih drž, ki so potrebne za doseg nekaterih spoznanj in uvidov ter vrednotenj, ki jih predpostavlja tudi pridobitev določenih veščin (N.d.). Posledica je kratkovidno zapostavljanje določenih znanj in učnih smotrov, tudi zaradi

¹² Z izenačujočo večkulturnostjo se podrobneje ukvarjamo v nadaljevanju članka.

¹³ Podobno ugotavlja Weiler (2005, 107) v kontekstu obravnave odnosa med različnimi veroizpovedmi, da izjava »Vsi smo enaki« pri drugače verujočih, ki spoštujejo svojo vero in identiteto, lahko izzove nezaupanje, slabo voljo in prezir.

¹⁴ Zanj so bili prave pravice samo pravne pravice. (Clapham 2007)

utemeljenega strahu pred njimi kot izvora kritike instrumentalistične kulture, na primer ekonomistične (Nussbaum 2010). Tako se instrumentalistična kultura na način začarane spirale vse globlje pogreza v instrumentalizem in vse bolj izloča izvore personalizma. To spiralo lahko presekajo samo konkretni ljudje z ustreznim ravnanjem, ki temelji na odločitvi za dejavno prizadevanje za dobro ter skrb za svobodno družbo. Ta ugotovitev nas privede do enega od osnovnih načel SP: nosilci in potreben pogoj vsakršnih bistvenih družbenih sprememb so v končni instanci vedno konkretni ljudje, ki so dovolj krepostni, da jih lahko izvedejo. Noben sistem ali zgodovinske okoliščine niso tako pomembne kot taki ljudje. Vedno znova je vse odvisno od tega, ali se ljudje odločijo za dejavno in trdno delovanje v smeri svobode, ali pa v svoji šibkosti popustijo in pristanejo na takšno ali drugačno ujetost in sužnost. Ta svobodna odločitev vedno presega okoliščine in je ravno zato svobodna. Tisti, ki zanikajo odločilni pomen take presežne svobodne odločitve in trdijo, da je človek popolnoma določen z raznimi drugimi dejavniki, že s to svojo trditvijo zanikajo samo možnost svobodnega človeka. Vera v človekovo svobodo odločanja pa je vera v smisel človekovega obstajanja, saj ima o smislu smisel govoriti samo v primeru svobodnega bitja.

Nevarnost in neutemeljenost izenačujoče večkulturnosti in kristofobije

Določena pojmovanja večkulturnosti imajo škodljiv vpliv na demokracijo v Evropi in na prihodnost demokratične Evrope, saj nekatere kulture niso združljive s svobodno demokracijo v evropskem pomenu besede. Utilitarizem in določena oblika večkulturnosti (izenačujoča večkulturnost) sta si podobna: tako kot so za utilitarizem enakovredne vse želje, tako so za omenjeno večkulturnost enakovredne vse kulture (Siedentop 2003). Pogosto je izenačujoča večkulturnost povezana s posebnim strahom pred krščanstvom in njegovim širjenjem – kristofobijo.¹⁵ To nas ne sme presenečati, če se zavedamo nekaterih dejstev. Izenačujoča večkulturnost je po svoji naravi nezdružljiva z evropsko svobodno, liberalno demokracijo. Zato je nezdružljiva tudi s samo evropsko identiteto oz. bitjo, ki je liberalna (Ortega y Gasset, 1985). Kot taka je izenačujoča večkulturnost negativno nastrojena tudi do krščanstva, saj je liberalizem v filozofskem pomenu besede¹⁶ posvetni dvojček krščanstva (Siedentop 2003). Izginjanje miselnosti in duhovnosti, ki je v svojem jedru krščanska, predstavlja erozijo same podstat evropske identitete in demokracije. Zato še zdaleč ni neutemljena, na prvi pogled kar presenetljiva in celo radikalna Siedentopova trditev, da islamski fundamentalisti ne nasprotujejo modernizaciji in liberalizmu v prvi vrsti zaradi njiju samih, ampak zato, ker se bojijo, da bodo v paketu z njima prejeli tudi krščansko miselnost (Siedentop 2003, 285). Po drugi strani pa sta zavračanje krščanstva in

¹⁵ Glede kristofobije v Evropi, njene razširjenosti in nevarnosti gl. Weiler (2005). O izvoru evropskega »antiklerikalizma«, gl. Siedentop 2003.

¹⁶ Za predstavitev filozofskega liberalizma gl. Novak 2006, 42.

kristofobija neutemeljeni z vidika zavračanja krščanstva kot zadržanja, ki ne spoštuje neevropskih ali nekrščanskih kultur kot takih. Neutemeljenost takšnega zavračanja lahko morda najkrajše pojasnim z naslednjim navedkom:

»V Evropi imamo opraviti z žrtvovanjem resnice ali z njenim prikrivanjem o naši lastni identiteti. To pa pomeni, da (si) ne prikrivamo samo resnice o tem, kdo smo mi, in o tem, kar nas ali nas lahko povezuje, ampak tudi o tem, kar nas razlikuje od drugih. Imamo opraviti s prikrivanjem resnice ne le o nas samih, ampak tudi o drugih. Vendar pa, ali je potrebno, da izberemo med govorjenjem resnice o krščanskih izvorih naše (liberalne) identitete na eni strani in strpnostjo, sožitjem, sodelovanjem, dialogom, solidarnostjo itd. med različnimi kulturami na drugi strani? Mislim, da ne.

Prava krščanska vera ni nezdružljiva z gojenjem strpnosti in spoštovanja drugega oz. drugih. Nestrpni kristjani so se, vsaj v tem oziru, oddaljili od Jezusove poti. Krščanstvo je lahko osnova za gojenje strpnosti in spoštovanja drugega.¹⁷ Ta osnova je spoštovanje vsakogar. To pa za kristjana ni samo zaželeno, ampak je to njegova verska dolžnost. Potemtakem če poudarjamo in zagovarjamo krščanski izvor evropske identitete, s tem ne nasprotujemo spoštovanju kultur drugih, ampak to spoštovanje utemeljujemo in upravičujemo kot pristno in verodostojno evropsko zadržanje. Torej je kristofobija, ki temelji na skrbi za druge, ne-krščanske evropske kulture ali kulture v Evropi, če je usmerjena proti pravemu krščanstvu, neutemeljena. Edino česar se moramo bati, je napačna interpretacija Jezusovega nauka kot nestrpnega in nespoštljivega. Vendar pa pot za preprečevanje le-te ni zanikanje krščanskih izvorov evropske liberalne kulture, prav nasprotno« (Žalec 2012b, 160).

Menimo, da je svobodna demokracija evropskega tipa najboljši znani družbeni okvir za dejansko spoštovanje dostojanstva vsakega posameznika in tudi njegove kulture. Vendar pa tak okvir ni združljiv z vsako kulturo in če hoče evropska demokracija obstati, mora določene kulture oz. njihove prvine zavrniti ali omejiti do te mere, da so združljive s svobodno demokracijo. Takšna omejitev je pogoj uspešne evropske integracije, saj v nasprotnem primeru ta integracija, tudi če bi do nje prišlo, ne bi bila evropska, saj integrirane enote ne bi več mogli imenovati Evropa v smislu evropske biti, o kateri je govoril Ortega y Gasset. Kristofobija je za demokrata še toliko manj sprejemljiva, če se zavedamo velikega demokratičnega potenciala krščanskih cerkva in verskih skupnosti, ki so (lahko) »gojišča« personalistov oz. oseb z državljanskimi krepostmi (Žalec 2010b).

¹⁷ O tem, da spoštovanje vsakogar za kristjana ni samo nekaj zaželenega, ampak njegova verska dolžnost, saj tako zapoveduje apostol Peter v *Svetem pismu*, gl. Žalec 2012d.

Pomen dialoga in solidarnosti: tehnična politika kot grožnja EU

Solidarnost razumemo ne samo kot gmotno ali ekonomsko solidarnost, ampak kot udeležnost na življenju drugega sploh. Bistven del solidarnosti je doživljajska solidarnost. Dialog je dogajanje doživljajske solidarnosti. Solidarni personalist si prizadeva za čim večjo solidarnost z drugimi, vendar pa obenem upošteva presežnost vsake osebe. Umanjkanje ali pomanjkanje solidarnosti je temeljno zlo. O tem pričajo sodobna kognitivna znanost, psihoanaliza oz. psihoterapevtske vede in izkušnje, pa tudi zgodovina individualnega in političnega oz. množičnega zločina (Žalec 2011). Na nevarne posledice odsotnosti solidarnosti v evropski politiki opozarjajo številni pomembni evropski misleci. Po Habermasu je njena posledica nepreglednost, po Brunkhorstu (2012) prevlada tehnične politike, po Geremeku (2008) pa odsotnost skupnih politik. Brunkhorst opozarja na t. i. paradoks ustavnosti: proces uvajanja ustav v Evropi je imel najprej emancipatorni namen in učinek, sedaj pa pretirani legalizem duši dialog in solidarnost v EU, kar ogroža svobodo v njej, vse skupaj pa sam njen obstoj.¹⁸ V EU se je nedvomno preveč razpasla tehnična politika, ki je nasprotje demokratične politike oz. t. i. skupne politike oz. skupnih politik. Značilnosti tehnične politike so paternalizem oz. pokroviteljskostjo, ki je v nasprotju z načelom subsidiarnosti, instrumentalizem ter tehnokracičnost. Nasprotno pa sta bistveni prvini demokratične politike dialog in solidarnost. Demokratična politika je ključnega pomena za obstoj resnične demokracije, medtem ko je tehnična politika tehnika ohranjanja moči in oblasti. Tehnična politika v EU je vlada vrhunskih pravnikov, politične elite, kapitalske »aristokracije«, ki instrumentalistično ščiti svoj dobiček oz. profit svojih bank. Prevelika razširjenost, prevlada ali izključujočnost tehnične politike, pravne specialističnosti, funkcionalizma, oz. prevelika razpasenost političnega in upravnega instrumentalizma in temu ustrezna odsotnost demokratične politike pomeni veliko tveganje za obstoj EU, ki lahko zaradi tega tudi razpade, npr. ob primerno hudi krizi, katere možnost pa nikakor ne smemo izključiti. Tako stanje sovпада s pomanjkanjem evropske identitete oz. »evropske duše«. Ta metafora se navezuje na Aristotelovo pojmovanje duše kot tistega, kar neko stvar animira in koordinira delovanje delov v prid celote in kar jo potemtakem šele naredi za organizem oz. pravo celoto, ki ni samo skupek, agregat določenih stvari (Žalec 2012a, 123). Instrumentalistični funkcionalizem je nasprotje emancipatornim evropskim idealom in vrednotam. Posledica tega je kriza legitimnosti EU, saj ji pravo legitimnost lahko podeli le skladnost z bitjo, identiteto in mentaliteto Evropejcev. Prevlada tehnične, nesolidarne, nedemokratične, funkcionalistične, instrumentalistične in s tem nepregledne, nepojasnjene in nerazumljive politike (v) EU je voda na mlin raznim evroskeptikom in kriti-

¹⁸ Kljub ogromni razliki med EU in bivšo socialistično Jugoslavijo ne smemo pozabiti, da je Jugoslavija razpadla zaradi pomanjkanja ekonomske in nacionalne svobode v njej. Iz te izkušnje se lahko kljub razliki marsikaj naučimo, kar je relevantno tudi za »usodo« in razvoj EU.

kom EU. Ti kritiki so lahko različnega značaja: od takih, katerih kritike so utemeljene do bolj ali manj nedemokratičnih, populističnih, ki niso vredni zaupanja ali so celo zelo nevarni. Naša opažanja in ugotovitve nazorno potrjuje proces izstopa Velike Britanije iz EU.

Zaključek

Če povzamemo, kot najpomembnejše izpostavljam tri stvari za dobrobit Evrope: krepostne državljanje, pomen krščanstva in pravičnega odnosa do njega ter personalizem. Solidarnost, dialoškost, spoštovanje sebe in drugega ter svobodnost so kompleksne kreposti, ki so ključne za uspešno evropsko integracijo in razvoj EU. Iz dejstva, da so naštetе odlike kreposti, že samo po sebi izhaja, da nam niso dane same od sebe, ampak si jih moramo pridobiti, se jih naučiti. Kreposti, še posebno kompleksne, zahtevajo tudi določeno teoretsko znanje, vendar pa so v prvi vrsti praktične zmožnosti, ki jih lahko razvijemo samo z vajo in urjenjem, samo tako, da jih prakticiramo, kajti vaja je mati kreposti (Aristotel). Pridobimo si jih lahko samo v primernem okolju, kjer se jih učimo in jih izpopolnjujemo s posnemanjem tistih oseb, ki jih izkazujejo. Iz povedanega izhaja, da se je potrebno tudi državljskih kreposti naučiti. To pa je spet možno samo v primernem okolju in ob primernih zgledih. Zato je naloga vsakega svobodoljubnega demokrata, da si prizadeva za vzpostavljanje takšnega okolja in za to, da je zgled. V Evropi bi bilo potrebno ustrezneje razumeti krščanstvo, njegove pomen in njegovo vlogo in vlogo religij na splošno ter oblikovati pravičen odnos do njih in pametno »uporabo« njihovih potencialov. To je eden ključnih dejavnikov pri graditvi dobre sedanosti in prihodnosti Evrope oz. EU. Celosten pogled, ki vidi globlje in dlje od kakega kratkovidno ujetega instrumentalističnega pogleda, je za to izboljšavo vsekakor nujno potreben. Kljub kritičnim opažanjem v članku nikakor nismo niti načelni nasprotniki »projekta« EU, niti evrofobi, niti ne mislimo, da lahko EU zlahka razpade. Prav nasprotno. Še vedno nas preveva privrženost projektu EU, vendar pa si ne želimo razvoja EU v smeri, ko bi bili njeni prebivalci oz. »državljanje« obravnavani zgolj kot potrošniki (Weiler 2005, 133ff). Če človek v svojem političnem okolju postane zgolj potrošnik in v njem ni več, ali se ne počuti več kot delovalec, kot akter, potem je njegovo dostojanstvo ogroženo (N. d., 142). Ne želimo si le kruha in iger, ampak EU, ki jo prežemajo personalistični odnosi in vrednote. Samo to je lahko temelj uspešne integracije EU, katere bistvo so odnosi z drugimi, ali, kot je zapisal Weiler (n. d., 104), integracija je »evropski ideal redefinicije načina« odnosov z drugimi.

REFERENCE

- Aristotel. 2002. *Nikomahova etika*. Prev. Kajetan Gantar. Ljubljana: Slovenska matica.
- Berdjajev, Nikolaj. 2011. *Svetovni nazor Dostojevskega*. Celje: Mohorjeva družba.

- Brague, Rémi. 2003. *Evropa, rimska pot*. Celje: Mohorjeva družba.
- . 2008. Tostran dobrega in zla. V: Dean Komel in Mira Miladinović Zalaznik, ur. *Obrazi Evrope. Evropa, svet in humanost v 21. stoletju*. Ljubljana: Nova revija.
- . 2009. *Božji zakon*. Ljubljana: Študentska založba.
- Brunkhorst, Hauke. 2012. Solidarität in der Krise – Ist Europa am Ende? V: Ingeborg Gabriel in Helmut Renöckl, ur. *Solidarität in der Krise. Auf der Suche nach neuen Wegen*, 25-42. Dunaj, Würzburg: Echter Verlag.
- Cassirer, Ernst. 1970. *An essay on man: an introduction to a philosophy of human culture*. New Haven & London: Yale University Press.
- Clapham, Andrew. 2007. *Human rights: a very short introduction*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Comte-Sponville, André. 2002. *Mala razprava o velikih vrlinah*. Prev. Matej Leskovar. Ljubljana: Vale-Novak.
- Galston, William A. 2008. *Liberalni nameni: dobrine, vrline in raznolikost v liberalni državi*. Prev. Slavica Jesenovec Petrovič in Borut Petrovič Jesenovec. Ljubljana: Študentska založba.
- Geremek, Bronislaw. 2008. Strahovi in upanje. V: Dean Komel in Mira Miladinović Zalaznik, ur. *Obrazi Evrope. Evropa, svet in humanost v 21. stoletju*. Ljubljana: Nova revija.
- Halík, Tomáš. 2010. *Dotakni se ran: duhovnost neravnodušnosti*. Prev. Bojana Maltarič. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Hollenbach, David. 2003. *The Common Good and Christian Ethics*. Cambridge, VB idr.: Cambridge University Press.
- Husserl, Edmund. 1997. *Ideje za čisto fenomenologijo in fenomenološko filozofijo*. Prev. Frane Jerman. Ljubljana: Slovenska matica.
- Juhant, Janez. 2014. The Obstacles and Perspectives of Dialogue in the Post-Communitic Societies in Context of Modernity – The Case of Slovenia. V: Janez Juhant in Vojko Strahovnik, ur. *Dialogue in the Global World. From Ideologies to Persons*, 13-32. Berlin: Lit Verlag.
- Kořakowski, Leszek. 2004. *Mini predavanja o maksii zadevah*. Prev. Jana Unuk. Ljubljana: Študentska založba.
- Kompendij družbenega nauka Cerkve*. 2007. Pripravil Papeški svet Pravičnost in mir. Prev. Pavel Bratina. Ljubljana: Družina.
- Kymlicka, Will. 2005. *Sodobna politična filozofija: uvod*. Prev. Zdenka Erbežnik idr. Ljubljana: Krtina.
- MacIntyre, Alasdair C. 2000. *After Virtue. A Study in Moral Theory*. London: Duckworth.
- MacIntyre, Alasdair. 2006. *Odvisne racionalne živali: zakaj potrebujemo vrline*. Prev. Nada Grošelj. Ljubljana: Študentska založba.
- Marga, Andrei. 2008. Konkurenčnost, vrednote, vizija. V: Dean Komel in Mira Miladinović Zalaznik, ur. *Obrazi Evrope. Evropa, svet in humanost v 21. stoletju*. Ljubljana: Nova revija.
- McCabe, Herbert. 2008. *Dobro življenje: etika in iskanje sreče*. Ljubljana: Študentska založba.
- Novak, Michael. 2006. *O gojenju svobode: razmišljanja o moralni ekologiji*. Prev. S. Jesenovec Petrovič in B. Petrovič Jesenovec. Ljubljana: Študentska založba.

- Nussbaum, Martha. 2010. *Not for profit: why democracy needs the humanities*. Oxford & Princeton: Princeton University Press.
- Ortega y Gasset, José. 1985. *Upor množic*. Prev. Niko Košir. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 2010. *Opazovalec*. Prev. Marija Debevec Simčič. Ljubljana: Družina.
- Pieper, Josef. 2000a. *Razumnost in pravičnost*. Prev. J. Zupet. Ljubljana: Družina.
- . 2000b. *Srčnost in zmernost*. Prev. Janez Zupet. Ljubljana: Družina.
- . 2002. *Vera, upanje, ljubezen: filozofske razprave*. Prev. Janez Zupet. Ljubljana: Družina.
- Platon. 2004. Gorgija. V: *Platon: zbrana dela*, 816-882. Prev. Gorazd Kocijančič. Celje: Mohorjeva družba.
- Primik, Jani. 2016. *Vpliv moralnega delovanja na gospodarsko uspešnost podjetja*. Ljubljana: samozaložba (Jani Primik).
- Redner, Harry. 2004. *Conserving cultures: technology, globalization, and the future of local cultures*. Lanham idr.: Rowman & Littlefield.
- Ryhen, Dominique Simon & Salganik, Laura Hersh, ur. 2001. *Defining and Selecting Key Competences*. Seattle itd.: Hogrefe & Huber Publishers.
- Siedentop, Larry. 2003. *Demokracija v Evropi*. Prev. Mateja Jančar. Ljubljana: Študentska založba.
- Strahovnik, Vojko. 2014. Universalism and Moral Dialogue as Challenges of Global Ethics. V: Janez Juhant in Vojko Strahovnik, ur. *Dialogue in the Global World. From Ideologies to Persons*, 87-104. Berlin: Lit Verlag.
- Veber, France. 1938. *Nacionalizem in krščanstvo. Kulturna pisma Slovincem*. Ljubljana: samozaložba (Ivan Pršuh).
- Weiler, Joseph H. H. 2005. *Krščanska Evropa: raziskovalna razprava*. Prev. Martina Ožbot. Ljubljana: Študentska založba.
- Žalec, Bojan. 2005. *Doseganje dobrega*. Ljubljana: Študentska založba.
- . 2008a. Od radikalne interpretacije do etike zmožnosti: filozofska razprava o možnostih in pogojih (medkulturnega) dialoga. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* 19: 73-89.
- . 2008b. Possibilities of a universalistic ethics: the capabilities approach. V: Janez Juhant in Bojan Žalec, ur. *Surviving globalization: the uneasy gift of interdependence*, 33-58. Berlin: Lit.
- . 2008c. Kreposti, dialog in razumna razprava v družbi: prispevek k etiki sodobnih demokracij. *Dignitas: revija za človekove pravice*, št. 37/38: 78-89.
- . 2010a. *Človek, morala in umetnost. Uvod v filozofsko antropologijo in etiko*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- . 2010b. Izvori ter dejavniki demokracije in samouprave, še posebej vloga vere in verskih skupnosti, *Dignitas: revija za človekove pravice*, št. 47/48: 129-146.
- . 2010c. Dejavniki dialoga in zdrava družba: solidarni personalizem, kreposti in pogubnost instrumentalizma. V: Janez Juhant in Bojan Žalec, ur. *Na poti k dialeški človeškosti. Ovire človeškega komuniciranja*, 25-40. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- . 2011. On not knowing who we are: the ethical importance of transcendent anthropology. *Synthesis philosophica* 26: 105-115. Dostopno na (19. 8. 2016): http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=107883

- . 2012a. Blišč razuma in beda instrumentalizma: personalistična razprava o temeljnih problemih moderne kulture in družbe. V: Matej Avbelj, ur. *Izzivi moderne države*, 115-135. Ljubljana: Fakulteta za državne in evropske študije.
- . 2012b. Multiculturalism, liberalism and Christianity: some elucidations (concerning Europe). V: Milan Podunavac, ur. *Challenges of multiculturalism*, 141-160. Beograd: Heinrich Böll Foundation, Regional Office for Southeastern Europe. Dostopno na (19. 8. 2016): http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Ustav_i_demokratija-ZBORNIK.pdf.
- . 2012c. Affects and emotions in upbringing and education. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* 23: 57-72, 265-266.
- . 2012č. Pravni instrumentalizem kot uničevalec vladavine prava. *Poligrafi: revija za religiologijo, mitologijo in filozofijo* 17: 107-120.
- . 2012d. Strah in ljubezen kot osnova etičnosti: od sv. Tomaža Akvinskega do Alberta Schweitzerja. V: Janez Juhant, Vojko Strahovnik in Bojan Žalec, ur. *Kako iz kulture strahu? Tesnoba in upanje današnjega človeka*, 21-31. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- . 2014. Dialoška mentaliteta kot pogoj vladavine prava. *Vzgoja: revija za učitelje, vzgojitelje in starše* 16: 3-4.
- . 2015. *Genocide, Totalitarianism and Multiculturalism. Perspectives in the Light of Solidary Personalism*. Berlin: Lit.